

AKADEMINIO JAUNIMO VERTYBINĖS ORIENTACIJOS

(Pranešimas skaitytas Septintajame Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziume, Vilnius, 1991 m. gegužės 23–30 d.d.)

XX amžiuje sociologijoje, psichologijoje bei pedagogikoje populiaru tapo vertybių samprata, paplito įvairūs vertybių tyrimai.

Vertybes gana sunku apibrėžti, sociologinėje, psichologinėje bei pedagoginėje literatūroje galima rasti įvairių jų apibrėžimų. Bendra visuose apibrėžimuose yra tai, kad vertybės suprantamos kaip bendriausia kategorija tarp joms artimų – nuostatų, pažiūrų, įsitikinimų, orientacijų.

Vertybę galima suprasti kaip išorinį idealą ar materialų objektą, į kurį nukreipta kokio nors atskiro individo veikla. Vertybė – tai socialiai palaikoma arba atmetama žmogaus elgesio organizavimo ir reguliavimo priemonė.

Vertybinės nuostatos reguliuoja atskirus veiksmus, tai gali būti nuostatos į atskirus daiktus. Stereotipai – fiksuotos (t.y. daug kartų besikartojančios) nuostatos. Vertybinės orientacijos – labiau apibendrinta kategorija už nuostatas – reguliuoja bendresnę veiksmų sistemą, individo socialinį aktyvumą.

Vertybinių orientacijų sistemos analizė parodo visuomenės modernumo laipsnį, o jaunimo vertybinių orientacijų tyrimai leidžia prognozuoti, kokia ta visuomenė bus ateityje, kadangi šių dienų jaunimas yra rytdienos suaugusiųjų karta. Kuo modernesnė visuomenė, tuo skirtumai tarp kartų turėtų būti mažesni. Akademiniį jaunimą hipotetiškai turėtų charakterizuoti moderniausios vertybės.

Akademinį jaunimą čia suprantame kaip vyresniųjų klasių moksleivius ir studentus, ir remsimės įvairiais tyrimais, atliktais VU Sociologijos laboratorijoje, daugiausia – 1989 m. Vilniaus ir Panevėžio moksleivių bei studentų tyrimais ir 1990 m. jaunimo vertybinių orientacijų tyrimais. Pastarojo rezultatai įgalino palyginti Lietuvos jaunimą su Vakarų Europos jaunimu.

Ankstesniuose (1989 m.) tyrimuose skyrėme įvairias gyvenimo veiklos sritis, analizuodami du vertybinių orientacijų komponentus: kognityvinį (veiklos svarbą) ir konatyvinį (kiek laiko skiriama tai veiklai). Šie tyrimai parodė, kad Lietuvos jaunimas viena iš svarbiausių veiklos sričių laiko bendravimą šeimoje. Jis vertinamas aukščiausiai kognityvinėje veiklos hierarchijoje ir užima antrą vietą (po mėgstamo užsiėmimo) konatyvinėje veiklos hierarchijoje. Po jų išsirikiuoja: bendravimas mažoje grupėje, mokslas, rūpinimasis sveikata, pagalba tėvams namų ūkyje, sode. Žemiausiai vertinama buvo visuomeninė veikla, saviveikla, būreliai, fakultatyvai.

Stiprią orientaciją į šeimą patvirtino ir atsakymai į klausimus, kiemo nuomonė svarbiausia ir su kuo praleidžia laisvalaikį. Tėvų nuomonės svarba įvertinta aukščiausiai kartu su savo kompanijos nuomone, o berniukams yra dar svarbesnė. Laisvalaikį akademinis jaunimas praleidžia dažniausiai draugų kompanijoje, antroje vietoje – su tėvais.

Taigi šie ankstesnieji tyrimai parodė, kad Lietuvos akademinis jaunimas yra labai stipriai orientuotas į šeimą ir į bendravimą mažoje grupėje. Toks veiklos kryptingumas į šeimą ir mažą grupę, kurioje individas gerai jaučiasi, kurioje yra teigiamai nusiteikę jo atžvilgiu, apsprendžiamas noru išgyventi, ir gali būti suvoktas kaip totalitarinės sistemos pasekmė.

Lietuvos jaunimo vertybių tyrimas buvo atliktas 1990 m. pavasarį, kai visuomenėje jau buvo didelių pokyčių, todėl buvo labai įdomu išsiaiškinti, ar įvyko postlinkų jaunimo vertybinių orientacijų sistemoje. Šio tyrimo metodika kiek tiek skyrėsi nuo ankstesniųjų ir buvo suderinta su Vakarų Europos jaunimo vertybių tyrimo metodika, todėl galima palyginti rezultatus [1].

Ankstesniuose tyrimuose skyrėme įvairias galimas jaunimo veiklos sritis. Šių sričių išskyrimo pagrindas, detalumas priklauso nuo analizės tikslo. Bendriausia prasme buvo išskiriamos trys plačiausios raiškos sritys: darbas, šeima ir laisvalaikis. Ankstesni tyrimai bei Lietuvos gyvenimo veiklos tradicijos rodo, kad prasminga kalbėti apie šešis pagrindinius struktūrinius elementus: darbą, šeimą, bendravimą mažoje grupėje, laisvalaikį, politiką ir religiją. Juos ir išskyrėme šiame tyrime.

Aplūšiaus parodė, kad Lietuvos studentai ir vyresniųjų klasių moksleiviai tarp 6 pagrindinių minėtų veiklos raiškių pirmąją vietą skiria šeimai, II-III – draugams ir laisvalaikiui, po jų – darbui, politikai ir religijai (1 lentelė). Tai rodo,

1 lentelė

Lietuvos jaunimo vertybinių orientacijų*

Vertybės	Moksleiviai	Studentai	Lietuvos jaunimas
Darbas	1,9	1,9	1,8
Šeima	1,5	1,6	1,4
Draugai ir pažįstami	1,7	1,8	1,9
Laisvalaikis	1,6	1,8	1,8
Politika	2,4	2,4	2,4
Religija	3,0	3,1	3,0

* Lentelėje pateikti vidurkiai 4 belų sistema: 1 – labai svarbus, 2 – svarbus, 3 – nelabai svarbus, 4 – visiškai nesvarbus.

kad net to meto politizuotoje situacijoje akademinis jaunimas nebuvo aktyvus politikoje.

O ką gi turi turėti Lietuvos jaunimas, kad užsitikrintų aukštą savęs vertinimą? Rezultatai pateikti 2 lentelėje.

2 lentelė

Ką turi turėti Lietuvos akademinis jaunimas, kad užsitikrintų aukštą savęs vertinimą,

	Moksleiviai	Studentai
Patvarią šeimą	89 (I)	79 (I)
Sąžiningo ir teisingo žmogaus vardą	55 (III)	58 (II)
Mašiną	56 (II)	49
Namą, sodą	49	54 (III)
Pinigų	45	39
Butą, baldus	44	37
Gerą darbą, specialybę	40	50
Autoritetą	38	36
Gerą biblioteką	34	35
Video, stereo aparatūrą	29	21

Matome, kad akademiniam jaunimui svarbiausia yra gražiai sugyvenanti, patvari šeima. Reikia pažymėti, kad šiuo požiūriu visų Lietuvos jaunimo socialinių grupių (šiam tyrime, be moksleivių ir studentų, dar buvo apklaustas ir dirbantis jaunimas – tarnautojai, darbininkai, žemės ūkio darbininkai), tautybių bei abiejų lyčių atstovų nuomonė sutampa – visiems svarbiausia šeima (81%). Lietuvos jaunimui dar labai svarbu turėti sąžiningo ir teisingo žmogaus vardą, taip pat būti geru specialistu, darbininku. Materialinės gerovės atributai (namas, sodas, mašina ir pan.) seka po to. Moksleiviai ir studentai labiau orientuoti į materialinę gerovę negu kitos jaunimo grupės. Moksleiviai, pavyzdžiui, labai svarbiu gerovės atributu laiko mašiną (56%), o studentai – nuosavą namą, sodą (54%).

Ką Lietuvos akademinis jaunimas laiko sėkmingo vedybinio gyvenimo pagrindu? Apklausos duomenys rodo, kad aukščiausiai vertinami tarpasmeninės harmonijos komponentai: abipusė pagarba ir supratimas, ištikimybė ir t.t. (3 lentelė). Svarbią vietą užima ir santuoką palaikantys veiksniai: vaikai, geri seksualiniai santykiai ir pan. Mažiausiai svarbos laikomos kultūrinės harmo-

Sėkmingo vedybinio gyvenimo veiksniai, vertinimo vidurkiai*

	Mokslėiviai	Studentai	Lietuvos jaunimas
Abipusė pagarba ir supratimas	1,2	1,2	1,2
Ištikimybė	1,3	1,4	1,3
Vaikai	1,4	1,4	1,4
Gerai seksualiniai santykiai	1,5	1,6	1,4
Tolerancija	1,7	1,6	1,5
Gyvenimas atskirai nuo tėvų	1,8	1,7	1,7
Geroms gyvenimo sąlygoms	1,8	1,8	1,7
Pakankamos pajamos	1,9	1,8	1,7
Buitinių rūpesčių pasidalijimas	1,8	1,8	1,9
Bendri skoniai ir interesai	1,9	1,8	1,9
Ta pati tikyba	2,5	2,5	2,4
Politinių pažiūrų bendrumas	2,5	2,5	2,4
Vienoda socialinė kilmė	2,7	2,6	2,5

* Vertinama 3 balų skale: 1 – labai svarbu, 2 – svarbu, 3 – nesvarbu.

nijos sudėtinės dalys: sutampančios religinės ir politinės pažiūros, vienoda socialinė kilmė.

Iš esmės Lietuvos jaunimo vertinimai mažai skiriasi nuo Vakarų Europos jaunimo, skiriasi tik kai kurių atskirų veiksnių vertinimai. Vakarų Europos jaunimas daugiau reikšmės teikia tolerancijai ir geriems seksualiniams santykiams, o Lietuvos jaunimas – vaikams ir geroms gyvenimo sąlygoms. Vakarų Europos pažiūros į šeimą šiek tiek modernesnės negu Lietuvos jaunimo.

Kur kas didesnis skirtumas tarp Lietuvos ir Vakarų Europos jaunimo vertinimų, kai kalbama apie tėvų ir vaikų santykius. Čia vienas iš rodiklių – įvairių pažiūrų sutapimas. Lietuvos akademinio jaunimo pažiūros daugiau negu Vakarų Europos jaunimo skiriasi nuo tėvų pažiūrų seksualiniais ir religiniais klausimais, bet politinės pažiūros – kur kas labiau sutampa (4 lentelė).

4 lentelė

Tėvų ir vaikų požiūrų sutapimas, %

Pažiūros	V. Europos jaunimas		Lietuvos jaunimas		
	18–24 m.	25–34 m.	Moksl.	Stud.	Visas, 16–35 m.
Religinės	46	48	31	40	33
Moralinės	49	55	49	55	54
Socialinės	49	51	54	56	50
Politinės	33	33	52	53	42
Seksualinės	21	22	8	7	6

Moralinių vertybių indikatoriumi gali būti požiūris į tėvų ir vaikų pareigas (5 lentelė).

5 lentelė

Tėvų – vaikų pareigų vertinimas, %

	V. Euro- pos jau- nimas	Moksl.	Stud.	Lietuvos jaunimas
Tėvų pareiga daryti vaikams viską, net savo gerovės sąskaita	54	48	32	38
Tėvai turi savo asmeninį gyvenimą, ir nebūtina reikalauti iš jų paaugoti savo gerovę vaikų labui	28	52	68	62
Reikia visuomet gerbti tėvus su visais jų privalumais ir trūkumais	54	73	71	76
Nebūtina gerbi ir mylėti tėvų, kurie to neužsitarnavo savo elgesiu ir pažiūromis	37	27	29	24

Lietuvos akademinio jaunimo požiūris į tėvų ir vaikų pareigas vieni kitiems prieštaringesnis negu Vakarų Europos jaunimo. Lietuvos akademinis jaunimas sutinka, kad vaikų pareigos tėvams yra besąlygiškos, tuo tarpu tėvų pareigų vaikams nelaiko besąlygiškomis. Taigi, tėvų – vaikų santykių atžvilgiu

Lietuvos akademinio jaunimo pažiūros modernesnės, o vaikų – tėvų santykių atžvilgiu – tradiciškesnės, patriarchališkesnės negu Vakarų Europos jaunimo.

Vis dėlto dauguma Lietuvos akademinio jaunimo pažiūrų į šeimą yra tradiciškesnės negu V. Europos jaunimo, pavyzdžiui tą iliustruoja sutikimas su šiais teiginiais (%):

	V. Europos	Lietuvos	
	jaunimas	Moksl.	Stud.
Vaikas gali laimingai augti tik su abiem tėvais	74	98	98
Santuoka – atgyvenęs dalykas	26	11	13

Vyro ir moters vaidmenų šeimoje atžvilgiu Lietuvos akademinio jaunimo nuostatos sutampa su tradiciniu šeimos modeliu. Jie nesutinka, kad geriausia išeitis moteriai būti nepriklausomai – dirbti, kad dirbanti motina gali sukurti tokią pat šiltą ir saugią atmosferą vaikams, kaip ir nedirbanti. Jie sutinka, kad ikimokyklinio amžiaus vaikai kenčia, jei jų motina dirba, kad būti namų šeimininke – taip pat svarbu kaip ir dirbti, kad moteriai – svarbiausia turėti šeimą ir vaikų.

Vienintelė nuostata, nesutampanti su tradiciniu šeimos modeliu – teiginys, kad abu, ir vyras, ir žmona, turi įnešti savo indėlį į šeimos pajamas. Bet ši prieštaraujanti kitoms nuostata yra socialistinės visuomenės pasekmė, kai vienas dirbantis žmogus negali išlaikyti savo šeimos.

Tas tradicines šeimos nuostatas patvirtina ir atsakymai į klausimą, kokas pagrindines savybes reikia įdėgti vaikui šeimoje: Vakarų Europiečiai į I vietą iškelia sąžiningumą, o lietuviai – darbštumą.

Taigi Lietuvos akademinio jaunimo nuostatas į šeimą galima pavadinti tradicinėmis, patriarchalinėmis. Be to, reikia pastebėti, kad jos mažai skiriasi nuo kitų socialinių grupių jaunimo nuostatų, o kartais yra net tradiciškesnės.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos akademinio jaunimo vertybių orientacijų sistemoje dominuoja šeima. Štandionizacijoje, nors ir pakitusioje, bet nestabilioje situacijoje, šeima yra suprantama kaip stabilios ir saugios darinys. Iš vienos pusės, orientacija į šeimą liudija apie dorovinių pradų stiprėjimą, moralinių vertybių svarbos augimą visuomenėje. Kita vertus, suvokiant šeimą kaip vienintelį patikimą atramos tašką, reali tampa galimybė, kad

jaunimas renkasi socialiai pasyvią gyvenimo būdą, užsidaro mažoje grupėje. Tokią galimybę patvirtina ir pasyvus domėjimasis politika, visuomenėje vykstančiais pokyčiais.

Kita vertus, tai dar kartą patvirtina teiginį, kad vertybinės orientacijos yra pakankamai pastovus darinys ir nekinta greitai, vykstant pokyčiams visuomenėje.

• • •

1. *Contrasting Values in Western Europe. Unity, Diversity and Change.* By St. Harding, D. Philips with M. Fogarty. MacMillan, EVSSG, 1986.